

Генерал-пуковник **ПАВЛЕ ЈАКШИЋ**

ИЗ ТЕОРИЈЕ ПАРТИЗАНСКОГ РАТА

Познато је да међу разним армијама поред извесних заједничких елемената организациске, тактичке и стратeгиске природе, који су карактерисали војске кроз сва времена, има и веома крупних разлика, условљених особеностима доба у коме су постојале, стремљењима класа којима су припадале и циљевима који су пред оружане снаге били постављени. Шта је корисно и добро и шта треба узети из арсенала богатог искуства многобројних ратова у историји, као и какве организациске, тактичке, оперативне и стратeгиске принципе треба усвојити за одређене оружане снаге у одређеном времену, опредељује се у оквиру ратне доктрине сваке поједине земље. Разматрања у овом чланку, базирајући се на општепознатим историским фактима и личном размишљању о њима, ограничиће се само на неке одбранбене мере и видове ратних и борбених дејстава у савременим условима, првенствено на партизанска ратна и борбена дејства¹⁾ и њихово место у оквиру целине.

Познато је да су се ратови у историји, углавном, изводили на тај начин што су се оружане снаге зараћених страна (наоружане борбеном техником свога времена) прикупљале на одређеним просторствима (чија је величина зависила од масовности војске и од начина и замисли вођења борбе), постројавале у одређене борбене поретке и водиле краће или дуже међусобне борбе. Зависно од тога да ли је ватра коришћена у оквиру великих маневара борбених јединица или је решење тражено претежно помоћу ње на релативно ограниченом простору, ратови су имали мање или више маневарски или позициски карактер. Једна од карактеристика и маневарског и позициског рата је постојање јасне линије непрекидног фронта (чија се дужина током историје стално повећавала), која одваја борбене јединице једне и друге стране. Маневар се и састојао у томе да се обиласком, обухватом или пробојем фронта дође на бок или у позадину свог противника, чега су се сви много бојали. Ако је то нападачу полазило за руком, бранилац је предузимао све мере да ликвидира тај положај било од-

¹⁾ Партизанска ратна дејства означаваће овде она партизанска дејства која претстављају основну форму ангажовања оружаних снага земље у рату, тојест када се цео рат може назвати партизански рат, док партизанска борбена дејства означавају дејства јединица на партизански начин у оквирима регуларног фронталног рата, тојест када су она помоћна форма.

бацивањем нападача назад, било повлачењем до нове линије иза које више не би било нападачевих снага. Рат се, начелно, завршавао онда када је једна страна дошла до сазнања да нема више услова ни за офанзивна дејства ни за било какву одбрану којом би се позади њених оружаних јединица обезбедио довољно велик простор, неприступачан снагама нападача. При томе се рачунало само на простор позади сопствених трупа, док је нападачу препуштен читав простор који би он прешао у току својих покрета напред. Губљење извесног простора и пробијање фронта на одређеним местима и у одређено време играло је често пресудну улогу за исход рата, без обзира на стање оружаних снага у датом моменту (пробој фронта на Сочи и долазак Немаца на бок италијанске армије у Првом светском рату; капитулација Француске у Другом светском рату, итд.). Међутим, има доста и примера врло умешног коришћења простора у циљу добитка времена и стварања погодних услова за извођење отсудне битке (скитски начин ратовања, велики маневри Ханибала, сељачки ратови у Средњем веку, наши устанички и ослободилачки ратови, Руско-шведски рат, Наполеонови ратови).

Видови ратних и борбених дејстава мењали су се током времена под утицајем развитка производних снага, борбене технике и људског друштва уопште. Овај развитак стално изазива ангажовање све већих маса људи и борбене технике у ратовима на све већим просторствима, на којима живе и боре се те људске и техничке масе. Но, у погледу извођења борбених дејстава, већини ратова је остало заједничко: прикупљање оружаних снага зараћених страна на мањим или већим непрекидним, стабилним фронтovima, ослоњеним на стабилну и противнику неприступачну позадину; обрачун тих снага у разним временским периодима методама борбе које су одговарале степену развитка производних снага и производних односа и борбене технике. Највећи домет у томе развитку постигнут је за време Другог светског рата када су милиони људи на такав начин изводили борбена дејства на неколико континената.²⁾

Упоредо с овим видовима ратних и борбених дејстава, током времена се појављују ратови у којима оружане снаге противничких страна почињу да живе и да се боре на истој територији, узетој, у ширем смислу речи, тј. да се мешају у тактичким и оперативним размерама и да под тим условима воде рат. До тога је долазило или појавом нових, револуционарних оружаних снага у крилу оружаних снага владајуће класе, односно окупатора, и отпочињањем борбе међу њима, или међусобним уклињавањем и разноврсним инфилтрирањем у борбени поредак противника за време сукоба регуларних армија на фронтovima. Изразитији трагови таквих ратних и борбених дејстава су срећу се у Шпанији за време рата против Наполеонових окупационих

²⁾ Оружане снаге, наоружане техником познатом до проналаска нуклеарног оружја, назване су „класичне“, а ратови и борбена дејства које су оне изводиле „класични ратови“ и „класична борбена дејства“.

трупа, у рату Русије против Наполеона 1812 године, а затим у Грађанском рату у Русији после Октобарске револуције, итд.

Ратна и борбена дејства ове врсте, названа партизанска или герилска, развила су се до највишег степена за време револуционарних и ослободилачких ратова у Кини, Југославији, Вијетнаму, а сада у Алжиру где се такав рат води између тамошњих устаника и француских оружаних снага.

Размере партизанских ратова и партизанских дејстава, борбена техника употребљавана у њима, организација оружаних снага и њихова тактика били су врло различити, тако да назив партизански (герилски) рат у разним временима и у разним земљама има врло различито значење — од дејства малих легалних или илегалних група или одреда наоружаних људи на инсталације, установе и органе одређене власти, до дејства крупних јединица оружаних снага — насталих развојем партизанских одреда или издвојених из састава регуларне армије — на нестабилним, испресецаним фронтovima, распоређеним на великом пространству у условима међусобне инфилтрације широких размера и вођења перманентног рата на такав начин између двеју регуларних армија. Таква ратна и борбена дејства примењивана су како у револуционарној борби против домаће, реакционарне власти (Кина у борби против Чанг Кај Шека), тако и у борби против стране, завојевачке војске, саме или удружене са оружаним формацијама одређених друштвених слојева унутар нападнуте или окупиране земље, тј. у национално-ослободилачким и револуционарно-ослободилачким ратовима (Грађански рат у Русији, Ослободилачки рат у Југославији 1941—1945, Национално-ослободилачки рат у Кини 1937—1945, Рат у Вијетнаму, итд.).

У овом разматрању под партизанским дејствима подразумевају се како ниже форме партизанских акција (диверзије, препади, заседе, итд.) малим одредима наоружаних људи, тако и дејства крупних оружаних јединица (организованих по познатим војним принципима и наоружаних разноврсном техником) на испресецаним, релативно нестабилним фронтovima и извођење мањих маневара и крупних маршманевара у условима измешаности противничких јединица и у тактичким и оперативним размерама. Кад се помиње партизански рат, мисли се на народни, ослободилачки рат и специфичан вид ратних и борбених дејстава оружаних снага једне земље или већих њихових делова. Овде „партизански рат“ означава антитезу „регуларном“, фронталном рату у целини, и то на основу схватања улоге територије у борбеним дејствима. Док у теорији и пракси „регуларног“, фронталног рата мора постојати јасно одређена линија на земљишту која раздваја територије на којима се налазе противничке снаге и без којих оне — по теорији овог рата — не могу ни опстати ни борити се, дотле — по теорији и пракси партизанског рата — таква стабилна линија фронта и таква стабилна позадина трупа није неспходан услов за вођење борбе. Постоји и друга класификација, у којој се при одређивању садржаја појма „партизански рат“, поред елемената тери-

торије, узима у обзир и величина борбених јединица. По томе схватању, „партизански рат“ воде само ситније јединице, организоване на територијалном принципу, неповезане у више војне формације, с тим да дејство организоване војске на нестабилним и испресецаним фронтovima треба третирати као „дејство регуларних јединица на партизански начин“, или као „комбинацију фронталног и партизанског рата“ (о чему се може говорити само ако постоји релативно слободна позадина на којој стаioniра регуларна армија, а у позадини непријатеља такође оружане јединице које воде борбу). Приликом прецизнијег одређивања појмова „партизански рат“ и „партизанска борбена дејства“ нужно је имати у виду и термине „територијални рат“, „антипартизански или антигерилски рат“, дејства „пете колоне“, итд., који су већ нашли своје место у литератури и који имају доста заједничког са појмом партизански рат на плану метода борбених дејстава, али и својих крупних разлика у оквирима политичких циљева и снага које та дејства изводе.

Партизанска дејства могу бити основни вид ангажовања оружаных снага једног народа, као што је био случај у Југославији 1941 — 1944 и у Кини 1927 — 1937 године. Такав рат могу отпочети партизански одреди, који се стварају истовремено са извођењем борбених дејстава, са тенденцијом да из њих нарасте регуларна армија која ће ниже форме борбених дејстава (диверзије, препади, итд.) постепено замењивати сложенијим формама, закључно са ангажовањем тако створене регуларне армије у офанзивним и дефанзивним захватима ширих размера на мање или више стабилним фронтovima (Југославија, Вијетнам), или га могу започети већи или мањи остаци побеђене или поцепане војске (Шпанија 1809 године, Кина 1927 године).

Партизанска дејства могу бити само део општег рата који води једна земља, тј. вид борбених дејстава на територији коју је привремено окупирао надмоћнији нападач, позади његовог стабилног фронта, координирана са дејством трупа на фронту у тактичким, оперативним и стратешким размерама. У том случају током времена тежиште дејстава може прелазити са партизанских дејстава на дејства трупа на стабилном фронту, и обратно. Партизанска дејства се тада стапају са свим видовима одбране и офанзивним дејствима трупа на стабилном фронту у јединствен општи ратни напор земље. (Русија — 1812, 1917, 1941—1945; Кина — 1937—1945; Југославија пред крај 1944 и 1945 год.)

Изучавајући аналитички и научно ослободилачке ратове народа Југославије, Кине и Вијетнама и партизански рат уопште, може се лако уочити да је то вид дуготрајног рата и да се у њему, на својеобразан начин, офанзивни и дефанзивни елементи испреплићу у времену и простору и у оквирима тактике и стратегије, и то под условима велике бројне и техничке надмоћности окупаторских и реакционарних снага.

Познато је да се према учењу класичне војне науке одлука за напад начелно доноси ако се у датом времену и на одређеном месту располаже најмање равним снагама или двоструком, троструком, итд.

надмоћношћу; да се одлука за отсудну одбрану доноси ако нису испуњени наведени услови и ако је противник највише три пута бројно надмоћнији, а за задржавајућу одбрану ако надмоћност противника прелази три према један и ако слабији располаже одговарајућим простором за маневровање по дубини, с тим да у противном може капитулирати без борбе или после отсудне „битке части“, допуштајући и изузетак од ових начела. Сада се на бази стеченог искуства у партизанским ратовима и закључака на бази тога искуства ова начела могу допунити новим начелним поставкама.

Може се рећи да је, под одређеним политичким околностима, ипак могуће водити рат у виду партизанских дејстава и онда када не постоје услови ни за напад, ни за отсудну ни за задржавајућу одбрану (тј. за повлачење под притиском у дубину своје земље) на уобичајен начин било у тактичким, оперативним или стратешким размерама. Но, та дејства се могу изводити само уз активну подршку народа у својој земљи и под добрим руководством, и могу трајати све дотле док се не измени однос снага и не створе повољни услови да се нападач избаци из земље или из делова земље у које је продро. Тој форми ратних и борбених дејстава прибегава једна од зараћених страна или делови једне армије у случају нужде, кад процени да би примена поступака и метода класичног рата била нецелисходна и да би је они водили брзом и дефинитивном поразу.

Када ће наступити моменат за отпочињање партизанских дејстава, очевидно није могуће одредити уопштено, већ конкретно за сваки случај. Ако партизанска дејства означавају и почетак рата (Југославија 1941 године), онда њихово отпочињање, разуме се, зависи од оних крупних политичких и стратешких елемената који одређују повољне или неповољне услове за почетак рата. Ако рат почиње класичним формама — сукобима регуларних јединица на граници, онда се може рећи да они треба да буду усклађени са осталим ратним и борбеним дејствима и да логично произилазе из дате ситуације. Чим се једна мања или већа јединица нађе у позадини непријатељског фронта и нема изгледа да изврши свој задатак борбом у статичком окружењу, унутар чврстог обруча непријатеља, и када јој запрети тотално уништење, она треба да пређе на маневарска дејства у непријатељској позадини, са тежњом да се преко њих споји са својом главнином или да, с ослоном на народ, стално дејствује у позадини, већ према задатку који је добила или према ситуацији на фронту. Поред тога, борећи се у непријатељском окружењу, свака јединица треба да тежи да и она окружава непријатеља и да му, избегавајући статичко окружење, намеће динамична дејства у којима противник неће моћи да користи своју надмоћност у људству и техници. Одлуку о овоме може донети виша команда или командант дотичне јединице ако је тренутно изгубио везу.

Може се оправдано поставити питање: да ли се партизански рат може одмах опочети у оквирима целе земље ако регуларна армија једне државе у офанзивним дејствима не успе да разбије нападача

или ако у одбрани не одржи бар део своје националне територије? Иако пример Шпаније 1807 године даје потврдан одговор на ово питање у погледу могућности отпочињања партизанског рата, он није довољно позитиван у погледу перспективе његовог развика и коначног успеха. Кинески комунисти започели су партизански рат против армије Чанг Кај Шека делом оружаних снага (истина, релативно малим у односу на снаге које су остале код њега) које су им се ставиле на расположење 1927 године, да би касније, после пораза Буржоаско-демократске револуције, стварали нове партизанске одреде и постепено формирали регуларне јединице будуће Црвене армије и изводили партизански рат у позадини непријатељске војске како партизанским одредима, тако и појединим деловима своје регуларне армије. Узимајући то у обзир и полазећи од тога да смо и ми започели Народноослободилачки рат без икакве војне организације и да смо били у све бољем положају уколико се она јачала и усавршавала, могуће је тврдити да се партизански рат може надовезати на класични регуларни рат, наравно, под одређеним политичким условима (спремност народа да се до краја ангажује за остваривање политичких и ратних циљева и под руководством које уме да такав рат умешно води) и уз доста знатно осипање регуларних оружаних снага. При томе, разуме се, не треба чекати неки одређени моменат и команду за то. Тај прелаз може и треба да буде што неосетлији, а могуће је да буде такав само у случају ако се, поред офанзивних и дефанзивних бојева, операција и битака на мање-више стабилним фронтovima, одмах започињу и партизанска дејства са ослонцем на народ позади непријатељског фронта, у случају померања тога фронта у унутрашњост. То би значило да се партизанска дејства не отпочињу онаквим оружаним снагама какве смо ми имали у јулу 1941 него слично онаквим нашим снагама из октобра 1941 или у току 1942, 1943, или 1944 године, са тенденцијом да се непрекидним борбеним дејствима стварају услови за поновно стварање оперативно-стратeгиских групација и постепено ослобођење земље од окупатора. Теориски је могуће да једна земља са својом армијом пређе на партизанска дејства и без извођења почетних озбиљних фронталних битака, што, наравно, зависи од услова — времена, места, односа снага и перспективе развоја догађаја у ширим размерама.

Партизанска дејства су, посматрана само војнички, специфична организована комбинација напада и одбране на нестабилним фронтovima испреплетаним на великом пространству, заснована на тежњи да се непријатељ стално исцрпљује нападима и да се, избегавањем отсудног судара, чува сопствена жива сила на рачун губитка, односно напуштања територије. При томе се вешто искоришћава земљиште које је непријатељ већ окупирао, али га није посео трупама, тако да се на специфичан начин повећава комплекс земљишта које стоји на расположење борбеним јединицама за маневар у најпунијем облику и обиму. Овде треба нарочито подвући реч „организован“ због тога што постоји и такво схватање да је планирање и организованост у парти-

занским дејствима на ниском ступњу и да свако бира место, време и начин деловање по свом личном нахођењу итд., итд. Учесницима нашег Народноослободилачког рата, а и осталих успешних партизанских ратова, познато је да је, напротив, баш у партизанском рату, ако се у њему очекују успеси, неопходна дисциплина вишег типа, свесна дисциплина, иницијативност и конкретна организованост — онаква какву изискује дата ситуација. Површним посматрачима изгледа да учесници у партизанским дејствима претежно врше препаде и да стално избегавају отсудније борбе, а специјално одбрану. То може важити само за одређене услове и ниже форме партизанских дејстава, о чему говори и наш ослободилачки рат у коме наилазимо на сталне организоване комбинације напада и одбране. По правилу, једне јединице иду у напад, а друге их обезбеђују отсудном одбраном; 7 дивизија, у улози опште заштитнице Оперативне групе В. штаба, крајем 1942 и почетком 1943, по плану изводи задржавајућу одбрану од Сиска преко Бихаћа до Прозора, где прелази у отсудну одбрану, у којој гине главни део њеног људског састава; исто тако, 2 далматинска бригада, у улози побочнице Оперативне групе В. штаба, по плану изводи отсудну одбрану на Зеленгори. Једне јединице су, дакле, у одбрани, док остале изводе нападе на насељена места у оквиру великих маршманевара, офанзива и противофанзива из Зап. Босне у Црну Гору, из Црне Горе у Ист. Босну, итд.

• Ненаучно је стављати партизански рат, као специјални вид ратних дејстава, под мерила и норме „регуларног“, класичног рата на стабилним фронтovima. Грешка се своди на то што се народни, револуционарни рат и његове форме и методе подређују формама рата који често није ствар читавог народа него рат једне класе, ствар одређене Владе и њене војске. Као што револуционарне, праведне, народне ратове по карактеру није могуће изједначити са завојевачким — неправедним, милитаристичким ратовима, исто тако ни методе вођења тих ратова ни организацију оружаних снага за вођење једне и друге врсте ратова није могуће подвести једне под друге, а ни механички их упоређивати, без опасности падања у једностраност и ненаучност.

Пошто се партизанским дејствима не може обезбедити територија неприступачна противнику; пошто често прелажење насељених рејона из руке у руку условљава материјалне и људске жртве цивилног становништва, овај вид ратних борбених дејстава изазива и изазиваће негативан морални ефекат све док се на широком плану не измене стари појмови о рату. При томе треба имати на уму да такозвани регуларни рат (са непрекидним и релативно стабилним фронтovima) нуди далеко повољније услове за употребу нуклеарне технике (која претставља главну опасност у будућем рату) него партизански, као и то да ће се постројавање борбених поредака и маневри оперативних армија у будућности изводити на пространству које ће превазилазити размере мале и средње државе и обухватати територије неколико држава. У изгледу је да ће се у случају рата у борбеним

дејствима ангажовати целокупне територије појединих држава, чак и у оквиру великих блокова, и у таквим дејствима у којима ће крупне оперативне групаације националне или коалиционе војске бити прво-класни циљеви нове, разорне технике.

Искуство нам говори да су губици цивилног становништва били код нас већи 1941 и 1942 године, када цео народ није био довољно организован за отпор и борбу, него касније када је оно све више на силу одговарало силом, када је стекло искуство у специфичној борби без стабилних фронтова и када је само маневровало по бојишту организовано по селима и општинама.

Зато је корисно изучавати и свестрано неговати и теорију партизанског рата као специфичног вида и офанзивно-одбранбених ратних и борбених дејстава у стратеским и тактичко-оперативним оквирима и изналазити нове методе борбе у складу са предвиђањем развоја друштва и друштвених односа у целини и у свакој појединој земљи. Тиме се богати теорија народних, револуционарних, праведних ратова и сужава свемоћ теорије завојевачких, неправедних ратова. При томе се не ради о конкретној примени овог или оног вида ратних и борбених дејстава. То зависи од ситуације у којој ће се наћи једна земља и њене оружане снаге делимитично или у целини. О томе да ли ће се изводити отсудна офанзивна и дефанзивна дејства или комбинација разних видова борбених дејстава на мање или више стабилним или испресецаним фронтовима одлучиваће врховна команда једне војске и њене ниже командне инстанце.

Не ради се о одбацавању напада и одбране у класичном смислу те речи, а поготову не о негирању значаја напада и одбране какве данас заступају савремене армије (зато што у крајњој линији само напад који тежи отсудном решењу може донети победу), него о истицању вида ратних и борбених дејстава, који се, истина, може применити само у ослободилачком, праведном, народном рату, у својој земљи — вида ратних дејстава стратеских, оперативних и тактичких размера, која су целисходна у одређеним ситуацијама и која могу обезбедити неопходне услове за коначан обрачун са агресорима и завојевачима.

Познато је да оружане снаге треба организовати и обучити тако да могу живети и дејствовати у свим условима који се могу наслутити у будућности. А како и партизанска дејства (која се као задатак могу поставити делу војске или војсци у целини) претстављају једну од реалних могућности, то је природно да официре треба упознати са њима у оквиру тактичко-оперативних принципа и стратеских доктрина, а војнике убедити у то да се борба може водити у свако доба дана и ноћи, на сваком терену и у свакој ситуацији, појединачно и у малим групама људи, да се никад не сме предати жив у руке непријатеља или одложити оружје и мислити на спас у заробљеничким логорима зато што баш тамо у савременим условима нема спаса. Данас је у овом смислу важно припремити и читав народ како би што лакше могао схватити евентуални ратни вртлог у коме би свакако

био изложен бомбардовању из ваздуха и као активни борац у самоодбрани на бојном пољу које ће бити врло пространо. Искуства појединих сеоских насеља, стечена у нашем Ослободилачком рату 1941 — 1945, врло су драгоцене. Познато је, наиме, да су села ослобођених територија била пред крај рата организована на војним принципима. Претседници народних одбора били су нека врста команданата села. Они су организовали службу извиђања и обавештавања и, на бази података прикупљених о непријатељу и доброг познавања земљишта, маневрвали пред непријатељском војском око својих села тако да је непријатељ наилазио у пушта села, а чим би он прошао народ би се враћао на свој редовни посао. Није редак случај да су овакве колоне народа и оружјем заштитивале своје „маневре“ и „повлачење“, иако су имале мало оружја. Овакав вид самоодбране, а делом и активних борбених дејстава против окупатора, показало се далеко бољи него „повлачење“ народа у дубоку позадину и нагомиланање на комуникацијама. Организовано „растурање“ народа и рањеника и склањање у оближње неприступачне пределе, па и под земљу — као што се то практиковало нарочито у Срему, показало је добре резултате.

Изучавање овог искуства и прилагођавање организациских форми и тактике будућим условима може дати изванредне резултате и умногоме решити проблем смањења жртава цивилног становништва, проблем подршке партизанских и борбених јединица које ће оперисати у позадини непријатеља. Природно је да треба обезбедити повезивање свих или бар већих насеља са службом обавештавања и јављања о наиласку непријатељске авијације, затим масовније учешће жена у свестраном руковођењу цивилним становништвом за време рата, и то као војних и војно-политичких руководилаца и активних бораца с пушком, митралезом, итд., а и у организацији снабдевања, санитарској заштити итд. Овако наоружан и спреман народ може не само знатно отежавати рад непријатеља и наносити му озбиљне губитке него и олакшавати дејства партизанских одреда у позадини и регуларних трупа на стабилним или покретним фронтима. Иако је то учесницима Народноослободилачког рата и партизанског рата уопште и блиско и јасно, ипак то није довољно, већ је неопходно да то схвате и они који нису били у рату и они млади који долазе како би сваки појединац нашао своје место, а читав народ имао јасну перспективу опстанка и борбе под свим условима.

Познато је да јединство народа има велики значај за сваки рат, а пресудан за партизански рат као специфичан, народни рат, зато што окупатор на окупираној територији, користећи своју власт, националне и класне супротности унутар окупираних земаља, организује квислиншке војне формације које су за Народноослободилачку војску, антажовану у партизанском рату, опасније од окупаторове регуларне војске која је доведена из његове земље. А колики значај придају овом моменту они који планирају ратове на туђим територијама и са туђим људским ресурсима, види се и из тога што они предвиђају пребацивање емиграната (углавном као падобранаца) у њихову ма-

тичну земљу, са задатком да тамо организују квислиншку војску, да помажу продор њихових трупа на фронту и да неутралишу ослободилачке партизанске снаге, уколико би се оне појављивале позади фронта завојевачке војске која продире у дубину нападнуте земље.

Народ треба да буде свестан да ће савремено ваздухопловство великог радијуса дејства и велике разорне моћи, благодарећи својим могућностима да брзо транспортује крупне оружане снаге кроз ваздух и да их спушта у дубоку позадину нападнуте земље, наметати нужност да цела земља активно и једновремено учествује у борби, само на разне начине. Док се једни боре на стабилним или нестабилним фронтovima, нападајући или бранећи се, наступајући или отступајући, а други у саставу партизанских одреда, сви остали треба да се стално активно боре са непријатељском авијацијом (радећи у фабрикама и на пољима, замењујући по неколико пута дневно машине и алатљике митраљезима и топовима), падобранцима, диверзантима и квислинзима, свесни да се рат данас веома тешко може локализовати на приграничне рејоне и да се зато иза фронта агресора, који се помера у унутрашњост земље, не сме дозволити успостављање „окупаторског мира“ него да се мора продужити рат све до победе.

Идеолошко-политичке и војно-стручне припреме целокупног народа у духу ових схватања треба да чине важан део садржаја рада разних мешовитих војно-цивилних комисија, удружења резервних официра, организација цивилне заштите од напада из ваздуха и других институција, које би војна организација у целини свестрано помагала како у стручно-теориском тако и у материјалном погледу. При томе је важно да се народне масе упознају са могућностима и улогом разних дејстава на стабилним и нестабилним фронтovima, са улогом партизанских дејстава у склопу борби на стабилним фронтovima и као самосталног вида ратних дејстава народних маса против окупатора и да схвате шта данас велика или мала држава може да постигне и како се може најефикасније заштитити од дејства нуклеарног оружја. При томе је важно да свако уочи потребу за активним учешћем у борби у случају рата, за напуштањем густо насељених места и отпочињањем борбе и организованог рада по селима и мањим местима. Основно је да народне масе схвате да се може борити и живети и у условима употребе нуклеарног оружја, само се ти услови морају стварати, без обзира на то што то изискује велике тешкоће и лишвања свих врста. А народ који то схвати, или који схвати боље од осталих, може се надати да ће у евентуалном будућем рату са мање жртава одбранили своју земљу од поробљавања и обезбедити свој даљи опстанак и развитак.

Ако неко хоће да оспорава важност досадашњег искуства партизанског рата зато што оно није стечено у доба примене нуклеарног оружја, онда му се може указати на искуство Кине, Кореје, Индокине и Северне Африке, јер су народи у свим тим земљама водили успешан рат (а неки га још увек воде) без таквог наоружања, и то против сила које га поседују или га лако могу поседовати. Ако се узме да

су у тим ратовима пространство и надмоћност у људству понегде играли улогу као у Кинеском грађанском рату у периоду од 1945, или у Кореји после директног ангажовања Кинеза у њему, ипак тај фактор — који несумњиво има велики значај — није једини и одлучујући, јер видимо да он није дејствовао у Индокини, а не дејствује ни у Северној Африци. А пошто техничка надмоћност ни у класичном ни у нуклеарном наоружању није могла да реши рат у корист оних који је поседују, онда то значи да су ту, поред кинеске надмоћности у људству, деловали и други фактори, међу осталим и карактер рата и вид борбених дејстава. Ту, на једној страни, наилазимо на рат влада и њихових класно-бирокупатских оружаних снага, по методи коју оне једино могу примењивати, тј. првенствено офанзивна борбена дејства заснована на техничкој надмоћности и претпоставци да ће противник применити одбрану какву су они прописали, и, на другој страни, на рат народа, методом који је подесан народима који бране своју слободу у својој сопственој земљи и који је негација борбених дејстава агресора, нападача и угњетача. У овим случајевима се не ради о томе да освајачи туђих земаља не би хтели да искористе своју надмоћност у техници и броју војника у борби, ни само о томе да се они плаше изазивања општег сукоба ако употребе нуклеарно оружје, него о томе да техничка надмоћност, ма како била велика (у виду класичног или нуклеарног наоружања), с обзиром на карактер рата и вид борбених дејстава, не може дати решење. Јер, кад би постојали и најмањи изгледи да би нуклеарно оружје донело решење у колонијалним ратовима, оно би тамо, вероватно, било и употребљено. Не ради се, дакле, о томе да ли би завојевачи хтели или не би хтели да употребе моћну технику, него о томе да ситуација коју је противник створио, водећи народни рат на партизански начин, не дозвољава рационално коришћење таквих средстава. А управо на тај начин треба да размишљају они који су моментално слабији и инфериорнији, јер се методе рата не одређују сколастички него оне треба да одговарају политичким циљевима које један народ себи поставља, с обзиром на своје могућности. Очеvidно је да ће земља која је поставила као свој ратни циљ освајање других земаља усвојити офанзиву регуларне војске као искључиви вид борбених дејстава да би што пре дошла до остварења тог циља. Таква земља мора да располаже одговарајућим бројем људи и техничким средствима која ће јој обезбедити организацију довољно јаке оружане силе за реализовање таквих циљева. Тако, разуме се, резонује властодржац дотичне земље, јер то не мора да буде апсолутна истина него може бити и груба обмана, као што је то био случај са Немачком и Италијом, чији политички, експанзионистички циљеви у току Другог светског рата нису одговарали економској моћи тих земаља.

Исто тако је природно да ће и народи који су раније поробљени или им сада прети поробљивање, у складу са својим политичким циљевима (стицање слободе и независности или одбрана те независности на свом сопственом тлу и својим људским и техничким изворима) и

намерама противника, водити народни рат, тј. рат таквог карактера и таквим методама који ће онемогућити реализовање планова нападача. Вредност ових или оних ратова или метода борбених дејстава не може се одредити према оцени коју им дају учбеници ове или оне земље више или мање развијене, него по томе шта они дају у пракси. Због тога је разумљиво што је, на једној страни, на пример, француска војно-стручна и политичка штампа препуна напада на народни, партизански рат који се води у Индокини и који се води у Северној Африци као „примитиван“, „дивљачки“, итд. и величања „регуларног“ вида рата са „регуларно“ опремљеним јединицама, и што, на другој страни, устаници усвајају теорију народног рата, што је примењују на своје услове и даље проширују. А истина је оно што потврђује пракса. Ако устаници постигну своје циљеве (а они су их већ великим делом постигли), онда је њихова теорија напреднија и истинитија него теорија њихових противника, без обзира на њихово место на лествици економског развитка.

Неке „савремене“ теорије негирају револуционарно искуство не само у форми борбених дејстава него и све револуционарне принципе по којима се регулише организација и управљање оружаним снагама и обезбеђује масовно и свесно учешће народних маса у одбрани своје земље и слободе. Само се по себи разуме да се војна организација до које се дошло за време устаничке револуционарне борбе мора стално усавршавати и прилагођавати новим условима и новој техници која се уводи у армију, као и будућим видовима борбених дејстава. Међутим, то усавршавање и прилагођавање треба да буде у вези са оним што се практиковало за време револуционарног, ослободилачког рата, јер, с једне стране, постоји могућност да се понекад и понегде води исти онакав или њему сличан рат, а, с друге, и због тога што су у организацију и управљање револуционарном армијом уткани револуционарни, научни принципи које треба примењивати и бранити како на идеолошком и политичком пољу, тако и на војном плану.

Није тешко доказати да би претварање револуционарних оружаних снага у „регуларну“ армију, која занемарује основне позитивне елементе револуционарне армије, значило извесно слабљење које не може надокнадити ни веома моћна техника. Лако је веровати да се тако преображене снаге не могу упоредити са оним снагама какве би настале ако би се задржали сви битни елементи револуционарне армије — револуционарни политички циљ, свесна дисциплина, стваралаштво широких народних маса у оквиру војне организације, људски односи, и то све допунило моћном техником, добром организацијом и обученошћу у руковању техником и извођењу борбе у савременим условима.

Практични закључци који произилазе из теорије партизанског рата као дела војне науке су многоструки. Пре свега, очевидно је да је, поред оружаних снага организованих за дејства на мање или више стабилним фронтovima или за маневарски рат у складу са конкретном

ситуацијом (чији број и опремљеност зависе од броја становника једне земље, економске моћи и технике која јој стоји на расположењу и замисли како ће се ангажовати те оружане снаге), корисно обухватити сав остали народ — резервно људство, мушкарце ограничено способне за регуларне војне јединице и све жене — у територијалну војну организацију, која би обезбеђивала позадину од квислинга, диверзаната и напада из ваздуха, и чинила базу за свеопшти народни партизански рат ако непријатељ продре у земљу.

Однос ових двају видова оружаних снага може бити различит у разним периодима рата. На пример, ако би ангажовање у борбама на стабилним фронтима било најцелисходније, онда би се територијална армија могла смањивати на рачун оне на фронту, и обратно — регуларна, оперативна армија би се теориски могла смањивати за рачун територијалне све до прелаза свих или великог дела оружаних снага на територијални вид организације и територијални, партизански рат без стабилних фронтава, са циљем да се, кад се створе повољни услови, из територијалне војне организације опет искристалише регуларна оперативна армија и успоставе стабилни фронтони уз истовремено очување територијалне војне организације састављене од жена и ограничено способних људи за регуларне оперативне јединице. Оваква концепција очевидно знатно проширује класични мобилизацијски основ који је био у важности до Другог светског рата. Оваквом организацијом постигли би се безбедност позадине, активност у борби с непријатељем на великом пространству и могућност да регуларна армија, у случају нужде, избегне уништавајући удар масовног противника и да се поново појави у новој организацијској форми ситнијих тактичких и оперативних јединица и ангажована у онаквим видовима борбених дејстава каква ће бити најподеснија, с обзиром на новостворену ситуацију и перспективу развика те ситуације.

Овако схватање и на пољу обуке намеће идеју да се поклања што већа пажња учењу о планским и организованим комбинацијама напада, одбране и партизанских дејстава и смењивања једног вида дејстава другим, у времену и на разним тачкама театра борбених дејстава и у разним оквирима — тактичким, оперативним и стратегиским, тј. стварању нове теорије борбених дејстава која ће давати боља решења у будућој ратној пракси.

Кад се говори о основним класичним видовима борбених дејстава — о нападу и одбрани (отсудној и задржавајућој) — и кад се који вид примењује, корисно је говорити и о партизанским дејствима и објашњавати кад се за њих треба одлучивати и како их треба изводити. Теорија партизанског рата има своје место не само у оквирима стратегије, оператике и тактике, као допуна војне теорије уопште, а посебно теорије одбранбених ослободилачких ратова, него и у оквиру опште борбене обуке војника. Зато савремени старешински и борачки састав треба да упозна и разуме партизанска дејства као вид борбених дејстава (у низу осталих) којима се може прибећи у разним приликама места и времена и у разним оквирима — тактичким, оперативним и

стратегиским, и да схвати да су за извођење таквих борбених дејстава неопходни: иницијативност, висока свест о узвишеним циљевима борбе, јединство и слога међу борачким и руководећим саставом, борбеним јединицама и народом.

У оквиру припрема целог народа за евентуалну будућу ратну стварност и за активно учествовање у њој корисно је указивати, на пример, на ваздушни десант на Дрвар и на судбину жена, деце и свих људи, ако не буду спремни да се и сами одупру непријатељу, који се изненада може појавити међу њима, до доласка оперативних јединица. А пошто нико неће бити у могућности да се увек и на сваком месту одупре нападу из ваздуха ноћних ваздушнодесантних формација, биће нужно да се цео народ организује за борбу због његове властите заштите и због тога што он треба да претставља моћно оружје за борбу са десантима, квислиншким формацијама, диверзантима, итд. Сваки фабрички колектив на челу са својим руководством и свако село са својом влашћу може се и политички и војнички организовати за пасивну и активну борбу. Ова територијална армија може бити бројнија од оперативне армије. Њене способности за ангажовање у фронталним борбама на мање-више стабилним фронтovima, разуме се, далеко су мање од способности регуларне, оперативне армије, али је њена улога за извршење специјалних задатака у позадини, захваљујући територијалном принципу организације, од неоцењиве важности. Због тога никако нису довољне само припреме за организацију пасивне заштите, него се морају спремити и борбене и радне јединице (претежно од жена) које се морају и саме борити за свој опстанак и услове рада и живота. Такве јединице, формиране на бази извесне законске обавезе, отежавале би противнику да ма где у позадини образује своје борбене центре и приморавале би његову оперативну армију да скида извесне снаге са главних бојишта. Ако би се организација спровела према овим концепцијама, број оружаних снага би се знатно повећао, што би омогућило извршење многобројних борбених задатака које слабија страна не би могла извршити у сукобу са знатно јачом ако би задржала класичну организацију својих оружаних снага и ако би их ангажовала на класичан начин — само на стабилним фронтovima. Поред тога, примена овакве концепције омогућава еластично пребацивање тежишта час на мање-више стабилне фронтове, а час на територијална дејства, све док отпор нападачу у нападнутој земљи или у низу земаља не нарасте толико да омогући коначан обрачун с њиме. Дво утолико пре што је развитак друштва и технике, нарочито ратне, стално наметао растреситије борбене поретке на бојишту и што ће даљи развој нуклеарног наоружања несумњиво изазивати још веће развлачење борбених јединица на бојном пољу, које ће, бар колико се сада може предвидети, довести до борбених поредака доста или свим сличних распореду наше Народноослободилачке војске током 1943 и 1944 године. У изгледу су, наиме, и јако нестабилни, испресецани и испреплетени фронтови и стални покрети јединица на тим испреплетеним фронтovima.

У евентуалним будућим ратним дејствима ангажоваће се веће масе људи у „регуларним“ армијама, а и губици борацког састава биће несразмерно већи него досада. Људство у позадини мораће да ради за фронт и да се бори са снагама непријатеља које ће дејствовати из ваздуха у виду десаната и диверзаната. Ратом ће бити обухваћене далеко пространије територије, тако да мале и средње земље неће увек моћи простом рачуницом и квантитативним упоређивањем људи, технике и територије да пронађу перспективу свог слободног развитака. Неке земље виде решење проблема у коалицији, уколико коалиција не поставља велика ограничења у погледу политичке и националне независности, а неке траже решење у изналажењу подесних организационих и тактичких принципа који дају перспективу успешне борбе у свим условима — коалицији и самостално. У оквиру ратних идеолошких и политичких доктрина настају и разне војне доктрине исто толико међусобно различите и супротне колико и идеолошки и политички погледи разних класа, нација и политичких групација. Ту се сусрећемо са савременим „новим погледима“, са „теоријом нуклеарног рата“ итд. који имају тенденције универзалности и бацања у заснак теорије ослободилачких ратова уопште и партизанског рата напосе.

Природно је да о партизанском рату не размишљају и не продубљују га они који имају апсолутну или релативну преоћу у економици, броју становника и техничком развитуку. О њему треба да мисле слабији, јер им он у сукобу са моћнијим противником омогућава да воде успешну, иако тешку борбу. А решење проблема народне одбране неке земље и успех на том пољу састоји се баш у томе да се у датој ситуацији пронађу и организационе форме и тактика сопствених оружаних снага које су најнеподесније за противника.

Ако се у технички развијеним земљама, полазећи од високо развијене техничке базе, пропагира и глорификује техника и разрађују офанзивна, често завојевачка дејства, као искључиво „добра“ и „савремена“, а као узгред „научно“ доказује онима који таква средства немају да им не преостаје друго него да се покоре, онда то не треба сматрати науком него као један елеменат савременог збивања. Напротив, треба истраживати оне методе борбе које противрече наведеним и које ће бити негација првих. При томе треба стално имати на уму да завојевачке теорије садрже у себи, имплицитно, пасивизам и капитулантство за противника исто онако као што теорија напада негира теорију одбране. Треба се потсећати да одбрана, схваћена у најширем смислу те речи, тј. као свеукупност мера и поступака за заштиту од завојевача, доноси позитивне резултате, иако се до њих долази често врло тешко.

Само на овакав начин могу и морају да прилазе теорији одбране народи који се спремају да бране своју земљу од агресора и завојевача. Они не смеју да полазе од офанзивних, војних теорија завојевача и да у потпуности усвајају њихову теорију одбране као привесак теорије напада, као потврду свеоћи завојевачких подухвата, или да

у ту и такву теорију одбране уносе незнатне измене. Ту се ради о разним погледима на збивања, о разним циљевима, па и о разним антагонистичким теоријама борбених дејстава, а не о калемљењу.

Међутим, истицање теориских поставки партизанског рата у овом излагању нема никако за циљ да умањи не само улогу техничке базе једне земље и техничких средстава у борбеним дејствима, нити улогу технички добро опремљених мањих или већих борбених јединица и оружаних снага једне земље у целини, нити тактичко-оперативних и стратeгиских принципа класичног рата, него ни улогу нових доктрина разних земаља које произилазе из напора људи у развијеним земљама да даду одговор на питање какав ће бити будући рат. Напротив, све што је о томе написано треба изучавати, али, наравно, не као догме, већ као релативне истине које ће некад и негде важити, а негде и некад моћи да послуже за правилно решење проблема. А сврха изучавања војне теорије и јесте у томе да војни руководиоци науче да цене елементе ситуације и доносе одлуке како из домена организације и обучавања оружаних снага, тако и у погледу њиховог ангажовања на бојном пољу. Очитљедно је да све то намеће потребу да се свестраније разрађују и изучавају партизански ратови и њихова теорија, зато што се помоћу ње може постићи решење у току ратних дејстава кад затаје друге теорије, и то у тактичко-оперативним и стратeгиским размерама, и што познавање партизанског рата може изазвати нове идеје, на пример, о проширењу мобилизационих основа изван класичних норми, о новим организационим формама, о постројавању нових борбених поредака и о организовању подесних система командовања, све под претпоставком употребе нуклеарног оружја. Међутим, овде се не ради ни о глорификацији партизанских дејстава као јединог спасоносног решења за све многобројне проблеме борбене и ратне праксе, јер она то нису и не могу бити, него о проширивању хоризоната из оквира теорије класичног рата. То је извесна анализа чињенице постојања партизанског рата и тражења његовог места у склопу осталих видова ратних дејстава. О томе да ли се и уколико треба оријентисати за класичне форме рата или за сасвим нове (услед утицаја нуклеарног оружја) за партизански рат, за офанзивна или дефанзивна дејства, да ли за мале — до савршенства технички опремљене армије, или за масовне, народне армије, или за комбинације ових елемената — доносиће одлуке војна и политичка руководства сваке земље, а те одлуке ће поред општих поставки војне теорије бити условљене и политичким циљевима, економском базом и људским ресурсима дотичних земаља.

Данас неки војни и политички кругови великих сила замишљају евентуални будући рат као комплексно разарање противничке земље, нуклеарним, хемиским, биолошким средствима (чије последице данас нико не може сагледати, тако да се на разне начине настоји да до таквог рата не дође) и као сукобе масовних оружаних снага наоружаних класичном техником и нуклеарним оружјем такозваног тактичког значаја. Тамо се при студији и усвајању конкретних органи-

зациских форми оружаних снага и тактичких, оперативних и стратeгиских принципа, при планирању и увежбавању механизма извођења будућих бојева и операција и при одабирању ратне технике полази од два основна елемента — од искуства Другог светског рата, стеченог углавном у фронталним сукобима, и од утицаја новог нуклеарног оружја доста запостављајући искуства партизанског рата. На бази великих техничких могућности тамо се припрема моћна одбрана од напада из ваздуха и офанзивно ангажовање оружаних снага. У погледу ангажовања борбених јединица предвиђа се брзо прикупљање снага на одређеном месту, пробој непријатељског фронта ударом атомским оружјем и ватром из класичног наоружања, а затим увођење у пробој крупних мотомеханизованих формација и бацање ваздушних десаната на дубину неколико стотина километара у позадину противника, уз истовремено дизање на оружје свих оних елемената у нападнутој земљи који су из разлога идеолошких, верских или класних спремни да се уклопе у општи ратни напор нападача. Поред осталог, то је условљено и тежњом да се брзим покретима на великим просторствима избегне удар термонуклеарних бомби крупнијег калибра, да се једним ударом дезорганизују снаге противника и угрозе велика прострaнства која он држи и на којима распоређује своје снаге децентрализовано до највишег могућег степена. Очевидно је да ово излази из оквира фронталних ратова, у којима је позадина сваке стране била неприступачна противнику, и да се знатно приближава партизанском схватању ратних дејстава са измешаним борбеним порецима на великим просторствима.

Шта у тој ситуацији остаје браниоцу? Или да спречи покрет нападачевих мотомеханизованих колона и бацање ваздушног десанта — што увек неће бити могуће, или да се бори у условима које му намећу нападач. А нападач, као што се види, намеће борбу на нестабилним и испресецаним фронтovima у условима измешаности противничких јединица, претпостављајући да ће тако свог противника почешно окруживати и уништавати. Он ће у томе често успевати ако се бранилац буде одлучивао само за упорну одбрану појединих рејона, ако га фбухвати паника и ако код њега наступи дезорганизација. У случају да није у стању да уништи ваздушни десант и да задржи наступање противничких снага, бранилац ће најбоље учинити ако пређе на маневарска дејства типа наших партизанских дејстава 1942, 1943 и 1944 године, и то на просторству које су по дубини ограничили ваздушни десант и мотомеханизоване колоне нападача, на просторству које може достићи територију једне мале или средње државе. Нападач, наравно, планира да све браниоцеве борбене јединице на таквом просторству уништи у једном релативно кратком временском периоду и да затим предузме следећи оперативно-стратeгиски скок. Међутим, нападач ће претрпети неуспех ако браниоцеве снаге, које се налазе у оперативно-стратeгиском окружењу, не буде могао уништити не само у кратком времену него ни на било који начин. А то се може десити ако бранилац буде вешто и зналачки изводио *специфичан*

маневарски рат новог типа који је по суштини партизански рат (ако овај последњи схватимо као дејства оружаних снага на испресецима и нестабилним фронтovima, без ослоњања на стабилну позадину), тојест ако снаге своје оперативне војске буде вешто ангажовао у офанзивним и дефанзивним борбеним дејствима на нестабилним фронтovima, у већим и мањим маршманеврима и покретима из једног рејона у други, ломећи и уништавајући веће и мање групације нападачеве војске изненадним ударцима својих груписаних јединица уз истовремено ангажовање широких слојева народа окупиране територије у партизанском, територијалном, свенародном рату политички и организацијски добро припремљеном.

Изгледа да еволуција теорије и праксе класичних, фронталних ратова, с једне, и народних, револуционарних ратова у виду партизанских дејстава, с друге стране, иде не само у правцу њиховог приближавања и допуњавања у квантитативном смислу него и у правцу обједињавања теорије фронталних, класичних ратова са теоријом партизанског рата у јединствену доктрину из које могу произаћи организацијски, стратeгиски, оперативни и тактички принципи, довољно прецизни, широки и еластични, — што ће будућа ратна пракса и захтевати.

Гледано из те перспективе, искуство партизанског рата уопште и нашег Ослободилачког рата посебно — како на пољу организације борбених јединица, организације командовања, васпитања војске и народа у целини, начина управљања борбеним јединицама на бојишту и ангажовања широких народних слојева у одбрани своје земље у сукобу са надмоћнијим противником, — има изванредан значај, јер многе његове тековине важе не само за евентуални будући рат између малих, економски неразвијених земаља и великих развијених, него и за рат између великих сила, онакав какав оне планирају.
